

Sustainable Development of Geographical Environment

Journal homepage: <https://egsdejournal.sbu.ac.ir>

Effective Factors in Achieving the Objectives of Rural Development Plans (Case Study: Zabul County)

Imani^{1*} , B., Sarani¹ , S.,

1. Department of Urban and Rural Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Arabil, Iran

ARTICLE INFO

Keywords:

- Inhibiter
- Promoter
- Feasibility
- Rural development
- Zabul

Original Article

Article history:

Received: 27/01/2023

Accepted: 02/04/2023

ABSTRACT

Rural development planning in programs and plans format is an important and effective component in the Rural Development in Zabul County and the realization of development objectives in rural areas has a direct relationship with the planning process to achieve the goals of these plans. To achieve this goal, it is necessary to identify the effective promoting and hindering factors in the realization of the goals of rural development plans. Considering the importance of this subject, this study aimed to analyze the promoting and inhibiting factors effective in the realization of the goals of the rural development plans of Zabul County. The present study is applied research with a descriptive-analytical approach and data and information tools were Researcher-made questionnaires. Exploratory factor analysis was used to analyze data and information. The results of the research showed that the effective factors in the realization of the objectives of the rural development plans of Zabul County include five managerial, economic, social, physical, and natural factors. The results of the research showed that the economic factor is the most important in promoting the realization of the objects of rural development plans and the physical factor is the most important factor hindering the realization of the objects of rural development plans in Zabul County. In other words, rural development in the region (can be generalized to the whole country) is dependent on the economic factor; This factor plays an important role in rural development and has been one of the important factors in promoting and realizing the goals of rural development plans.

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY). license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Citation:

Imani, B. and Sarani, S., (2024). Effective Factors in Achieving the Objectives of Rural Development Plans (Case Study: Zabul County), *Sustainable Development of Geographical Environment*: Vol. 5, No. 9, (144-162).
DOI: 10.48308/SDGE.2024.230423.1115

* Corresponding author E-mail address: (bahram.imani60@gmail.com)

Extended abstract

Background and purpose

The rural areas show that the policies and planning of some of the implemented rural programs and projects have played a leading role, and some have played a hindering role in rural development. Moreover, it is necessary to provide the necessary foundations for the development of rural settlements by knowing more precisely and examining more plans and projects of rural development. However, in this region, for the realization of rural development plans, there are factors, drivers, and drivers as well as inhibiting factors that need to be identified and investigated. Because it is necessary to achieve the goals of rural development plans, it is necessary and necessary to identify the effective promoting and hindering factors in realizing rural development plans. Considering the importance of this issue, this research aims to analyze the effective factors in realizing the goals of the rural development plans of Zabol.

Methodology

The methodology of this research is applied and analytical-descriptive according to the purpose. The method of collecting research data was a combined library-field method. The statistical community includes experts in various fields of geography, management, and economics, experts from governorates and governorates of Sistan and Baluchestan province. In this regard, the number of samples studied was 80 local professors and experts, which was calculated and obtained using non-probability sampling. The results obtained from Bartlett's test, which approximates the chi-square statistic, were obtained for research indicators at a significance level of $p \geq 0.01$, smaller than 5%, which shows that factor analysis is suitable for identifying the structure of the factor model.

Findings and discussion

According to the column of relative cumulative variance, the effective driving factors in the realization of the goals of rural development plans of Zabol can be in the management dimension 70.03%, the economic dimension 86.86%, the social dimension 71.16%, the physical dimension 66.02% and the natural dimension explain 47.43% of the variability (variance) of the variables. Effective driving factors in realizing the goals of rural development projects of Zabol in the economic

field, including taking advantage of opportunities and economic development, project entrepreneurship, and job creation, in the management field, including needs assessment and implementation commitment, knowledge and awareness and the process of implementation and participation, and in the natural context, include environmental platforms and ecotourism. Based on the relative cumulative variance column, the inhibiting factors can be 80.19% in the management dimension, 65.24% in the economic dimension, 76.76% in the social dimension, 82.17% in the physical dimension and 66.95% in the natural dimension of variability. variance) to explain the variables. The effective inhibiting factors in realizing the goals of rural development plans of Zabol in the field of management include inefficiency of consultants, weak management, linear plan, and one-dimensional approach; in the economic field, including negligence in the economic development program; in the physical field, including the lack of infrastructural planning, regulations, and proper improvement program; and in the natural context, including environmental substrates.

Conclusion

The research results showed that among the five investigated factors, the economic factor was recognized as the most important factor promoting the realization of rural development plans and the physical factor as the most important factor hindering the realization of the goals of rural development plans in Zabol. So that the economic factor has been one of the most critical driving factors due to its essential role in rural development and especially the realization of the goals of rural development plans; therefore, the economic factor should be taken into development planners. Also, the investigation of the inhibiting factors of the rural development plans in Zabol showed that economic, social, physical, management and natural factors are the most important effective inhibitors in realizing the goals of the rural development plans in Zabol. Among these inhibitors, the physical factor is the most important inhibitory factor that must be considered.

Keywords: Inhibiter, Promoter, Feasibility, Rural development, Zabol.

عوامل موثر در تحقق پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل

بهرام ایمانی^{1*} ID، سمانه سارانی¹ ID

۱. گروه برنامه‌ریزی شهری و روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

در فرایند توسعه روستاهای شهرستان زابل، برنامه‌ریزی توسعه روستایی در قالب برنامه‌ها و طرح‌ها، مقوله مهم و موثری است و تحقق اهداف توسعه در فضاهای روستایی رابطه مستقیمی با فرایند برنامه‌ریزی برای تحقق اهداف این طرح‌ها دارد. لازمه دستیابی به این هدف، شناسایی عوامل پیش‌برنده و بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی است. با توجه به اهمیت این موضوع، هدف پژوهش حاضر، تحلیل عوامل پیش‌برنده و بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل است. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی و ابزار داده‌ها و اطلاعات پرسش‌نامه محقق ساخته بوده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات از تحلیل عامل اکتشافی استفاده شد. نتایج پژوهش گویای آن بود که عوامل موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل شامل پنج عامل مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و طبیعی هستند. نتایج پژوهش نشان داد که عامل اقتصادی به عنوان مهم‌ترین عامل پیش‌برنده تحقق اهداف طرح‌های توسعه روستایی و عامل کالبدی به عنوان مهم‌ترین عامل بازدارنده تحقق این اهداف در شهرستان زابل هستند. به عبارت دیگر، توسعه روستایی در منطقه (قابل تعمیم به کل کشور) وابسته به عامل اقتصادی است که نقش مهمی در توسعه روستایی و از عوامل مهم پیش‌برنده و تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی بوده است.

واژه‌های کلیدی:

- بازدارنده
- پیش‌برنده
- تحقق‌پذیری
- توسعه روستایی
- زابل

مقاله: پژوهشی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۱۳

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY). license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

استناد:

ایمانی، ب. و سارانی، س.، (۱۴۰۲). عوامل موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل، توسعه پایدار محیط جغرافیایی:

سال ۵، شماره ۹، (۱۶۲-۱۴۴).

DOI: 10.48308/SDGE.2024.230423.1115

E-mail: (bahram.imani60@gmail.com)

* نویسنده مسئول:

مقدمه

تجربه توسعه به ویژه در جوامع کمتر توسعه یافته نشان می‌دهد که توسعه روستایی نقش مهمی در رسیدن به اهداف توسعه در سطح ملی دارد؛ به گونه‌ای که بسیاری از صاحب نظران، توسعه روستایی را موتور محرکه توسعه به ویژه در مراحل اولیه توسعه بر شمرده‌اند و دستیابی به آن را ضروری و اجتناب ناپذیر دانسته‌اند (مطیعی‌لنگرودی و سخایی، ۱۳۸۸). همچنین توسعه روستایی می‌تواند چالش‌ها و مسائل مناطق روستایی و برخی چالش‌های شهری چون افزایش جمعیت شهری، توسعه نامتوازن، نا امنی غذایی و غیره را کاهش دهد (Friend and Thinphanga, 2018). لذا هر کشوری برای برون رفت از آن‌ها، نیازمند اندیشیدن تمهیدات و راه‌حل‌های مناسب و یا برنامه‌ریزی است (دفتر مطالعات اقتصادی، ۱۳۹۴). در این رابطه برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های توسعه می‌تواند نقش مهمی در پایداری و موفقیت سرزمین‌ها، پروژه‌ها و استراتژی‌ها و رشد و توسعه روستایی داشته باشد (Yigitcanlar et al, 2015). بر این اساس، توسعه روستایی فرایندی برای ایجاد تعادل و توازن در مناطق روستایی است (طولابی‌نژاد، ۱۳۹۸) و زمانی تحقق می‌یابد که تغییرات مهمی در تنوع درآمد روستایی، کاهش فقرای روستایی، بهبود شرایط کلی جامعه روستایی، از جمله معضلات اقتصادی و اجتماعی، کیفیت زندگی، محیط زیست، بهداشت، زیرساخت‌ها و مسکن روستایی پدید آورد (Van Der Ploeg et al, 2012).

براساس نظر برنامه‌ریزان در فرایند توسعه روستایی، انجام برنامه‌ریزی روستایی در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف، از جمله مقوله‌های مهم و موثر در عرصه روستایی است که تحقق و یا عدم تحقق اهداف توسعه در فضاهای روستایی رابطه مستقیمی با این فرایند دارد (آجودانی و حسینی، ۱۳۹۴). همچنین رشد و توسعه نیازمند برنامه‌ریزی و یکی از عوامل بسیار مهم در موفقیت برنامه‌ریزی توسعه، وجود نظام برنامه‌ریزی جامع و کارآمد است (ازکیا و دیباجی فروشانی، ۱۳۹۵).

از طرفی جایگاه و اهمیت طرح‌ها در برنامه‌ریزی، همچنان مورد توجه و قلمرویی چالش برانگیز در محافل علمی و حرفه‌ای است؛ از سوی دیگر، طرح‌ها از چند جهت مورد نقد قرار گرفته‌اند، چرا که نتوانسته‌اند به تعهدات منطقی، جامع و قابل اجرا بودن وفادار بمانند (Lyles and Stevens, 2014). از این رو، برنامه‌ریزی روستایی در قالب برنامه‌های توسعه‌ای و عمرانی روستایی نیز مانند سایر برنامه‌های توسعه‌ای با اهداف خاصی انجام می‌شود و به دنبال رسیدن به اهداف مشخصی در مناطق روستایی هستند (طولابی‌نژاد، ۱۳۹۸). این طرح‌ها، با استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های خود می‌توانند زمینه‌ساز بهبود تسهیلات عمومی و رفاهی و بهبود وضعیت زندگی روستاییان باشند (جوانشیری، ۱۳۹۲). عرصه‌های روستایی شهرستان زابل، نشان می‌دهد سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های برخی از برنامه‌های روستایی اجرا شده در روستاهای این شهرستان، نقش پیش‌برنده و بعضی نقش بازدارنده در توسعه روستایی داشته و ضروری است که با شناخت دقیق‌تر و بررسی بیشتر طرح‌ها و پروژه‌های توسعه روستایی، بسترهای لازم را برای توسعه سکونتگاه‌های روستایی فراهم ساخت. با این حال در این منطقه نیز برای تحقق طرح‌های توسعه روستایی، محرک‌ها و پیشران‌ها و همچنین عوامل بازدارنده‌ای وجود دارد که لازم است شناسایی و مورد بررسی قرار گیرند. با توجه به اهمیت این موضوع، هدف پژوهش حاضر، تحلیل عوامل پیش‌برنده و بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل است. مهم‌ترین سوال پژوهش این است که مهم‌ترین عوامل پیش‌برنده و بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل کدامند؟

مبانی نظری و پیشینه

در واقع موفقیت و شکست یک طرح با میزان تحقق و آثار آن سنجیده می‌شود (Linovski and Loukaitou- Sideris, 2014). برخی تحقق‌پذیری را صرفاً معادل اجرائی شدن بیشتر بر چگونگی تحقق اهداف و سیاست‌ها از طریق طرح تاکید داشته‌اند (Mazmanian and Sabatier, 1983). تحقق‌پذیری با دو معیار ثمربخشی و کارآیی تعریف می‌شود. ثمربخشی یعنی اینکه تا چه حد یک طرح یا یک پروژه به اهداف خود رسیده است. کارآیی طرح یعنی نسبت بین ورودی و خروجی آن یا نسبت منابع صرف شده آن است. بررسی نظریات اندیشمندان مختلف در رابطه با مفهوم تحقق‌پذیری می‌تواند در

فهم بهتر سازوکارهای موثر در تحقق‌پذیری پروژه‌ها موثر باشد (قهرمانی و علیخانی، ۱۳۹۹). تحقق‌پذیری از دید کوان^۱ (۲۰۰۵) به صورت ذیل تعریف شده است: به وقوع پیوستن، به اتمام رساندن برنامه و سیاست تحقق‌پذیری مجموعه معینی از فعالیت‌های طراحی برای اجرای فعالیت یا برنامه‌ای با ابعاد شناخته شده، است (Fixsen et al, 2005). لورین^۲ تحقق‌پذیری را تعهد دفاتر برنامه‌ریزی در اجرای طرح، قوانین و شیوه‌های اجرایی و مدیریتی برای اجرای سیاست‌های طرح‌های توسعه‌ای، ویژگی‌های شیوه‌های مدیریتی مناسب در تحقق‌پذیری اهداف توسعه‌ای مناطق موثر می‌داند (Laurian et al, 2004). در طرح‌های توسعه روستایی، تامین منافع عمومی شامل خدمات همگانی مورد نیاز جامعه، حفاظت از ارزش‌های طبیعی و تاریخی، ارتقاء کیفیت محیط، بهبود رفت و آمد، سرمایه‌گذاری در املاک، تولید فضاهای عمومی در تحقق‌پذیری اهداف توسعه‌ای مناطق ضروری است (رضایی و همکاران، ۱۳۹۷). منابع کافی، کارکنان با تجربه، آموزش‌های کافی (Dalton et al, 2007)، ارتباط میان اهداف و مکانیسم‌های تحقق‌پذیری برنامه، وضعیت نظام برنامه-ریزی، مشارکت در تهیه برنامه، تعهدات منابع انسانی و مالی، میزان سودمندی طرح، توجه به ساختار صنعتی، منابع انسانی، نوآوری و کیفیت محیط زندگی (Vrtenova et al, 2009)، اصل درونزایی، همراهی و همگامی کنشگران محلی و بومی (Stimson et al, 2002)، به‌کارگیری پتانسیل‌های توسعه موجود در درون قلمرو، بهره‌گیری از انرژی‌های نو، توجه به بهسازی روستا (Vazquez-Barquero, 2002)، مشارکت اجتماعات محلی در مدیریت و کنترل ابتکارات و توافق در مورد اهداف و استراتژی‌های توسعه‌ای و تکامل نهادها (Vazquez-Barquero and Rodríguez-Cohard, 2016) امکان بهره‌گیری از اکوتوریسم، انعطاف‌پذیری منطقه در درک چشم‌انداز وسیع‌تر، افزایش تولید سرانه از نظر بهبود رقابت، کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای با حمایت از ثروت و تولید فعالیت‌های اقتصادی در مناطق (Pessoa, 2008)، کارآفرینی، علاقه به کار و اشتغال، دانش بومی و ظرفیت نوآوری (Huggins et al, 2014)، همگی در تحقق‌پذیری اهداف توسعه روستایی موثر هستند. از طرفی بی‌توجهی به مشارکت فعالان اصلی بخش خصوصی و نهادهای مدنی، تک بعدی نگرش، بیمه نشدن محصولات، نبود تشکیلات لازم محلی و ابزار مدیریتی صحیح و سازمان یافته، درجه بسیار بالایی از تمرکز در نظام برنامه‌ریزی، توجه و تأکید بر ابعاد اقتصادی و محیطی بیش از بعد اجتماعی (نجفی و عزیز پور، ۱۳۹۹)، غلبه کارشناسان اقتصادی با نگاه کمی، کم توجهی به نقش نهاد دولتی در توسعه منطقه‌ای، نبود راهبردهای هماهنگ و سازگار بلندمدت، بهره‌برداری نکردن از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های منطقه‌ای و پررنگ شدن نقش حاکمیت دولت در مناطق، مدیریت امور روستایی با رویکرد شهری، غلبه رویکردهای تکنوکراتیک و دولت رعیتی در دستگاه‌های اجرایی، فقدان ساز و کار توسعه کارآفرینی محلی در روستاها، برنامه‌ریزی بخشی، همپوشانی و نبود هماهنگی و هم‌افزایی کافی بین دستگاه‌ها در سطح محلی، فقدان متولی توانمند توسعه روستایی و مدیریت پراکنده امور روستایی، از موانع تحقق اهداف طرح‌های توسعه هستند (معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی، ۱۳۹۹). با توجه به مباحث مطرح شده در حوزه تحقق‌پذیری طرح‌ها، موانع تحقق برنامه‌ریزی‌های فضایی و عدم تحقق اهداف طرح‌ها برخی از مهم‌ترین پژوهش‌های انجام شده عبارتند از: ثقفی، زبردست و ماجدی (۱۳۹۲) در پژوهش خود، به این نتیجه رسیدند که میزان تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری را با توجه به ده معیار در مراحل سه‌گانه تهیه (کیفیت نظام برنامه‌ریزی، صلاحیت مشاور، پشتیبانی نظری، کیفیت طرح)، تصویب (مدیر پروژه، صلاحیت کارفرما) و اجرا (قدرت اقتصادی و مالی، تعامل حقوقی، تعامل قانونی و مشارکت عمومی و صلاحیت پیمانکار) مقایسه کرده‌اند. طبق آن، معیار قدرت (سیاسی، مدیریتی، اقتصادی و دانشی) بیشترین و معیار (گفتمان مشارکت، تعامل حقوقی و قانونی) کمترین توجه را در طرح‌های منتخب داشته‌اند. سیف‌الدینی و پناهنده خواه (۱۳۹۳) با بررسی و تحلیل موانع کلان برنامه‌ریزی منطقه‌ای در ایران، به این نتیجه رسیدند که اصلی‌ترین عامل مؤثر بر فرآیند توسعه منطقه‌ای در کشور، نظام مدیریتی و برنامه‌ریزی متمرکز بوده است. از ویژگی‌های تمرکزگرایی سیاسی - اداری، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های متمرکز است؛ تصمیماتی کشور شمول که مناطق (به عنوان پازل‌های تشکیل‌دهنده این کلیت یعنی کشور) کمترین سهمی در تنظیم و تدوین برنامه‌های کلان توسعه ندارند. فرآیند برنامه‌ریزی از بالا و نسبتاً مستقل از مناطق، با اتکا به منابع درآمدی برونزا، تجدیدنظیر و پرنوسان، نشان دهنده ضعف‌های عمیقی

است که نخست کارایی نظام مدیریت و برنامه‌ریزی در مقیاس ملی و سپس فرایند برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای در کشور را تحت تأثیر منفی قرار داده است. علاوه بر تمرکزگرایی، تسلط نظام برنامه‌ریزی و اجرایی بخشی، به عنوان عوامل تبعی نظام متمرکز برنامه‌ریزی از دیگر موانع اصلی در این زمینه است. نجفی و عزیزپور (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان موانع تحقق نگرش برنامه‌ریزی فضایی در برنامه پنجم توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی به این نتیجه رسیدند که تمرکزگرایی، ضعف مشارکتی و مزیت نسبی موانع تحقق نگرش برنامه‌ریزی فضایی است. آور و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای به این نتیجه رسیدند که در بین زیرمعیارهای موانع و مشکلات مدیریت شهری، ضعف بدنه مدیریتی و نبود مدیریت یکپارچه شهری در رتبه اول و بهبود ارتباطات بیرونی و درونی در رتبه آخر قرار گرفته است. از بین زیر معیارهای عامل مسائل و مشکلات تصویب طرح، زیر معیار تصویب از بالا و فقدان قدرت نفوذ نمایندگان مردم در تصویب طرح در رتبه اول و زیرمعیار نبود هماهنگی و همسویی در رتبه آخر قرار گرفته است. از بین زیر معیارهای مسائل و مشکلات فرآیند تهیه طرح، طولانی بودن فرآیند تهیه در رتبه اول، و نبود اطلاعات کامل و به روز در رتبه آخر قرار گرفتند. گومل^۳ و همکاران (۲۰۲۰) از میان دلایل اصلی عدم تحقق‌پذیری اهداف توسعه‌ای در طرح‌های روستایی، به موارد ذیل اشاره می‌کنند: صرف زمان زیاد در تهیه و تصویب، نبود کادر آموزش دیده، تعدد قوانین، حاکمیت ضعیف، عدم اراده و مسئولیت‌پذیری و از همه مهم‌تر نبود مشارکت عمومی. بررسی پیشینه نشان داد که در خصوص عوامل موثر و موانع پیش‌روی طرح‌های توسعه روستایی، پژوهش‌های مختلفی انجام شده است. هر یک از این پژوهش‌ها، عواملی را به عنوان عوامل پیش‌برنده یا بازدارنده معرفی نموده‌اند. با این حال بررسی پیشینه پژوهش نشان داد که تاکنون حداقل در مورد شهرستان زابل، پژوهشی در زمینه تحلیل عوامل پیش‌برنده و بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی انجام نگرفته است و اولین بار است که چنین پژوهشی برای این منطقه انجام می‌شود.

روش‌شناسی

این پژوهش بر حسب هدف، کاربردی و روش آن، تحلیلی - توصیفی است. شیوه گردآوری اطلاعات و تدوین مبانی نظری پژوهش، روش ترکیبی کتابخانه‌ای - میدانی (پرسشنامه) است. برای شناسایی عوامل پیش‌برنده و بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل از لحاظ اثرگذاری در سطح ابعاد پژوهش از تحلیل عامل اکتشافی استفاده شد. جامعه آماری، شامل کارشناسان در رشته‌های مختلف جغرافیا، مدیریت و اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی، کارشناسان فرمانداری‌ها و استانداری استان سیستان و بلوچستان بود که از میان آنها، ۸۰ نمونه با استفاده از نمونه‌گیری غیر احتمالی محاسبه و تعیین شده است. روش نمونه‌گیری نیز با توجه به هدف تحقیق از نوع هدفمند بوده است بنابراین با توجه به تعداد گویه‌های پژوهش در هر شاخص به بررسی و شناسایی عوامل مؤثر پرداخته شده است (جدول ۱). نتایج به دست آمده از آزمون بارنتلت که تقریبی از آماره کای دو هست برای شاخص‌های پژوهش در سطح معناداری $p \leq 0/01$ ، کوچکتر از ۵ درصد به دست آمد و نشان می‌دهد تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار مدل عاملی، مناسب است و فرض شناخته شدن ماتریس همبستگی رد می‌شود. هم‌چنین شاخص KMO در بازه عددی ۰/۵۹ الی ۰/۶۲ به دست آمد، اگر مقدار شاخص نزدیک به یک باشد (۰/۶) و بیشتر مناسب)، (بین ۰/۵ الی ۰/۶ تقریباً مناسب) و (کمتر از ۰/۵ نامناسب) است. داده‌های مورد نظر برای تحلیل عاملی مناسب و تعداد نمونه انتخاب شده برای تحلیل عاملی کافی بوده است (جدول ۲).

جدول ۱: شاخص‌های پژوهش

مؤلفه/عامل	شاخص	گویه	محقق
پیش‌برنده	مدیریتی	آگاهی و اطلاعات کامل ناظران نسبت به کیفیت طرح - ارتباط بین نیازهای روستا و اهداف برنامه؛ مشارکت در تهیه برنامه - کیفیت طرح - تعهد دفتر برنامه‌ریزی در اجرای طرح - قوانین و شیوه اجرایی مدیریتی جهت تحقق سیاست طرح - فرایند منسجم و همگرایی طرح - آموزش	سیف‌الدینی و پناهنده‌خواه (۱۳۹۳)

	کافی کارکنان - مشارکت و تعامل بین اجرا کنندگان طرح و مردم محلی - الزامات و تعهدات برنامه		
اقتصادی	آمادگی نسبی در پذیرش نوآوری‌ها و فعالیت‌های نوین - وجود بسترهای اقتصادی و زیرساختی مناسب برای توسعه فعالیت‌های صنعتی و صنایع تبدیلی در مناطق روستایی؛ امکان توسعه صادرات غیرنفتی به ویژه در بخش کشاورزی و صنایع تبدیلی و امکان توسعه بازارهای مرزی - میزان سودمندی طرح - استقرار بخش عمده‌ای از امکانات و فعالیت‌های کشاورزی در مناطق روستایی محصولات زراعی، دامی، باغ و قلمستان - مقدورات و فرصت‌های اقتصادی مناطق روستایی - تعادل بین هزینه و فایده پروژه‌های روستایی - علاقه به کار و اشتغال - افزایش راندمان کار	نجفی و عزیز پور (۱۳۹۹)	
اجتماعی	مشارکت مالی، ابزاری، فکری روستاییان - سطح برخورداری از خدمات رفاهی - وجود دهیار و شورای اسلامی - وجود نهادهای محلی - رضایت‌مندی مردم از اجرای طرح - همخوانی خدمات طرح با نیازهای جامعه - بهبود معیشت و رفاه زندگی - پیشگیری از مهاجرت - برخورداری از جمعیت و نیروی قابل توجه انسانی	نجفی و عزیز پور (۱۳۹۹) گومل و همکاران (۲۰۲۰)	
کالبدی	گسترش نسبی امکانات ارتباطی در مناطق روستایی نظیر تلفن، وسایل نقلیه عمومی، دسترسی به نشریات و مطبوعات، پوشش کانال‌های رادیویی و تلویزیونی - وجود امکانات بالقوه و بهره‌گیری از انرژی‌های نو در مناطق روستایی نظیر انرژی خورشیدی، بادی، بیوگاز - تداوم فعالیت‌های بهسازی روستاها و اماکن روستایی - وضعیت مناسب بافت روستا - فاصله مناسب روستاها از شهر	ثقفی و همکاران (۱۳۹۲)	
طبیعی	امکان بهره‌گیری از اکوتوریسم در مناطق روستایی با وجود جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی؛ استفاده از منابع طبیعی روستا جهت تأمین انرژی مورد نیاز	معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی (۱۳۹۹)	
مدیریتی	عدم تجربه کافی مشاور - سهل انگاری مشاوران - تحویل چندین پروژه به صورت همزمان به یک مشاور؛ تک بعدی نگری در زمینه حل مسایل توسط کارشناسان - بومی نبودن الگوها و مدل‌های مورد استفاده برای تدوین و طراحی برنامه - فقدان و ضعف مدیریت محلی در روستا - ناهماهنگی و عدم ارتباط بین ارگان‌ها در تهیه و اجرای طرح - چشم‌پوشی از ظرفیت منطقه - در اولویت قرار ندادن دهستان‌های محروم	سیفال‌دینی و پناهنده‌خواه (۱۳۹۳) آور و همکاران (۱۴۰۱)	بازدارنده
اقتصادی	عدم حمایت از کارگاه‌های اقتصادی - عدم توسعه سرمایه‌گذاری کوچک در روستا - عدم تقویت و تنوع بخشی به اشتغال کشاورزی و غیر کشاورزی - عدم بیمه نمودن محصولات کشاورزی در مقابل خشکسالی - عدم خرید تضمینی و به موقع محصولات کشاورزی و غیر کشاورزی - فقدان برنامه اکو گردشگری و گردشگری فرهنگی برای عرصه‌های روستایی	قهرمانی و علیخانی (۱۳۹۹) نجفی و عزیز پور (۱۳۹۹)	
اجتماعی	عدم تسهیل و ترغیب استفاده از دانش بومی - عدم شناخت توانمندی‌ها و استعدادها روستاییان؛ عدم توجه به روستاییان - عدم آشنایی روستاییان از اهداف پروژه‌های روستایی - عدم واگذاری مسئولیت در اجرا و نگهداری پروژه‌ها به روستاییان - عدم انگیزه لازم در بین روستاییان - مهاجرت بی رویه روستایی - فقدان تشکلهای محلی - فقدان زمینه‌سازی اجتماعی برای تحقق مشارکت مردمی در عرصه‌های گوناگون - فقدان برنامه‌های اجتماعی - ترغیبی برای جوانان روستایی	دالتون و همکاران (۲۰۰۷) ^۴ استیمسون و همکاران (۲۰۰۲) ^۵	
کالبدی	نبود سیستم مناسب دفع فاضلاب - نبود سیستم جمع‌آوری، بازیافت زباله - فاصله نامناسب مکان دفع زباله از منابع آبی و منابع طبیعی روستا - وضعیت مسکن روستایی - وضعیت نامناسب معابر روستایی؛ فقدان مقررات نظم دهنده به ساخت و سازهای محلی و مسکن روستایی - فقدان برنامه مناسب برای نوسازی کالبدی - پراکندگی سکونتگاه‌های روستایی	رضایی و همکاران (۱۳۹۷)	
طبیعی	وجود خشکسالی در مناطق روستایی - وجود ریزگردها در مناطق روستایی - واقع شدن روستا در منطقه گرم و خشک - فقدان مطالعات کافی و کاربردی در زمینه شناسایی قابلیت‌های محیطی - فقدان مطالعات کافی در زمینه وقوع سوانح گوناگون طبیعی - تخریب اراضی زراعی، مرتعی و جنگلی	ورتنوا و همکاران (۲۰۰۹) ^۶ رضایی و همکاران (۱۳۹۷)	

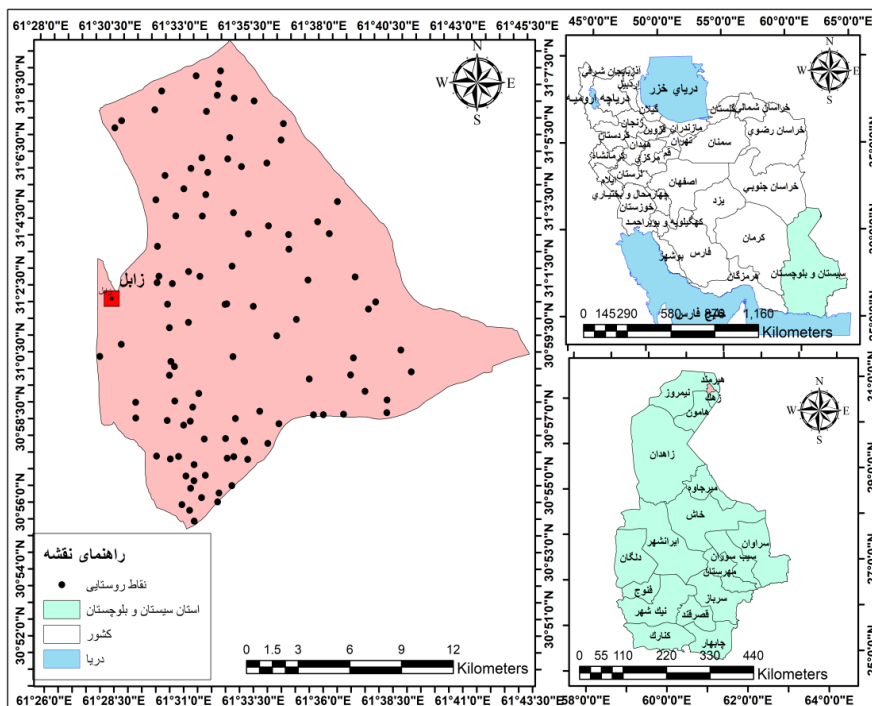
جدول ۲: آزمون بارتلت و شاخص KMO برای کفایت نمونه

بعد	شاخص KMO	آزمون بارتلت	درجه آزادی	سطح معناداری P-Sig.
مدیریتی	۰/۵۹۸	۱۵۶/۷۳	۴۵	۰/۰۰۰
اقتصادی	۰/۶۲۱	۲۳۲/۳۷	۴۵	۰/۰۰۰
اجتماعی	۰/۶۱۳	۱۵۲/۷۶	۲۱	۰/۰۰۰
کالبدی	۰/۶۰۱	۹۷/۵۵	۱۰	۰/۰۰۰
محیطی	۰/۵۹۱	۱۸/۸۵	۶	۰/۰۰۴

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد این پژوهش شامل روستاهای شهرستان زابل در استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی کشور است. استان سیستان و بلوچستان با وسعت حدود ۱۸۱۷۸۵ کیلومتر مربع معادل ۱۱/۵ درصد مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۴). شهرستان زابل یکی از ۱۹ شهرستان استان سیستان و بلوچستان است (شکل ۱).

شکل ۱: نقشه موقعیت مورد مطالعه

(ترسیم: نویسندگان مقاله، ۱۴۰۱)

یافته‌ها

در روش تحلیل عاملی، پس از بررسی آزمون بارتلت، پژوهشگر به بررسی اشتراک استخراجی به دست آمده از گویه‌های پژوهش می‌پردازد. در این پژوهش نیز برخی از شاخص‌ها که مقادیر اشتراک استخراجی‌شان کمتر از ۰/۵ و حذف آنها ضروری بود، از تحلیل عاملی حذف شدند. همچنین برای تعیین تعداد عوامل در هر بعد با توجه به حجم نمونه در این تحقیق، عواملی مورد پذیرش قرار گرفتند که مقدار ویژه آن‌ها بزرگتر از عدد ۱/۵ باشد. بر این اساس تعداد سه مولفه مدیریتی و اقتصادی، دو مولفه اجتماعی و یک مولفه کالبدی و محیطی که مقادیر ویژه آن‌ها بیشتر از عدد مورد نظر

(۱/۵) بود، انتخاب شدند. جدول ۳ نشان دهنده مقادیر ویژه عوامل استخراجی با چرخش است. مقدار ویژه بیانگر سهم عامل‌ها از کل واریانس متغیرها بوده و هرچه مقدار آن بیشتر باشد بیانگر اهمیت و تأثیر بیش‌تر آن عامل است. با توجه به ستون واریانس تجمعی نسبی، این عامل می‌تواند در بعد مدیریتی ۷۰/۰۳ درصد، بعد اقتصادی ۸۰/۸۶ درصد، در بعد اجتماعی ۷۱/۱۶ درصد، بعد کالبدی ۶۶/۰۲ درصد و بعد طبیعی ۴۷/۴۳ درصد از تغییرپذیری (واریانس) متغیرها را توضیح دهند.

جدول ۳: عامل‌های استخراج شده، مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس آن‌ها

مقادیر استخراج شده بار عاملی		عامل		بعد
درصد واریانس تجمعی	درصد واریانس	مقدار ویژه	عامل	
۲۷/۴۵	۲۷/۴۵	۲/۸۵۴	عامل اول	مدیریتی
۵۲/۷۰۲	۲۵/۲۵۱	۲/۵۶۵	عامل دوم	
۷۰/۰۲۹	۱۷/۳۲۷	۱/۵۸۲	عامل سوم	
۴۰/۴۸۷	۴۰/۴۸۷	۴/۰۴۹	عامل اول	اقتصادی
۶۴/۸۱۲	۲۴/۳۲۶	۲/۴۳۳	عامل دوم	
۸۰/۸۵۷	۱۶/۰۴۴	۱/۶۰۴	عامل سوم	
۴۴/۸۸۴	۴۴/۸۸۴	۳/۱۴۲	عامل اول	اجتماعی
۷۱/۱۶	۲۶/۲۷۶	۱/۸۳۹	عامل دوم	
۶۶/۰۱۹	۶۶/۰۱۹	۳/۳۰۱	عامل نهایی	کالبدی
۴۷/۴۲۹	۴۷/۴۲۹	۱/۸۹۷	عامل نهایی	محیطی

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

عوامل پیش‌برنده مدیریتی: جدول ۴ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های پژوهش در عوامل پیش‌برنده مدیریتی را نشان می‌دهد که شامل بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ در هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هرچقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانس) عوامل پیش‌برنده مدیریتی دارد. در این زمینه عامل اول در برگیرنده شاخص‌های ارتباط بین نیازهای روستا و اهداف برنامه، کیفیت طرح و تعهد دفتر برنامه‌ریزی در اجرای طرح بود که سبب شد "عامل نیاز سنجی و تعهد اجرا" نام‌گذاری شود. عامل دوم در برگیرنده شاخص‌های آگاهی و اطلاعات ناظران به کیفیت طرح و آموزش کافی کارکنان بود که سبب شد "عامل دانش و آگاهی" نام‌گذاری شود. عامل سوم در برگیرنده شاخص‌های مشارکت در تهیه برنامه و فرایند منسجم و همگرای طرح بود که سبب شد "فرآیند اجرا و مشارکت" نام‌گذاری شود. بنابراین عوامل پیش‌برنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل در زمینه مدیریتی شامل نیاز سنجی و تعهد اجرا، دانش و آگاهی و فرآیند اجرا و مشارکت هستند.

جدول ۴: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی آن در بعد مدیریتی

عامل	شاخص	بار عاملی	رتبه در عامل
نیاز سنجی و تعهد اجرا	ارتباط بین نیازهای روستا و اهداف برنامه	۰/۹۳۶	۱
	کیفیت طرح	۰/۹۱۵	۲
دانش و آگاهی	تعهد دفتر برنامه‌ریزی در اجرای طرح	۰/۵۸۵	۳
	آگاهی و اطلاعات ناظران به کیفیت طرح	۰/۹۰۶	۱
	آموزش کافی کارکنان	۰/۶۶۲	۲
	مشارکت در تهیه برنامه	۰/۷۱۵	۱
فرآیند اجرا و مشارکت	فرایند منسجم و همگرای طرح	۰/۵۶۵	۲

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

عوامل پیش‌برنده اقتصادی: جدول ۵ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های عوامل پیش‌برنده اقتصادی را نشان می‌دهد که شامل بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هرچقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانس) عوامل پیش‌برنده اقتصادی دارد. در این زمینه عامل اول در برگیرنده شاخص‌های تعادل بین هزینه و فایده پروژه، فرصت‌های اقتصادی مناطق روستایی، علاقه به کار و اشتغال و افزایش راندمان کار بود که سبب شد "عامل بهره‌گیری از فرصت‌ها و توسعه اقتصادی" نام‌گذاری شود. عامل دوم در برگیرنده شاخص‌های استقرار امکانات و فعالیت‌ها در روستا، میزان سودمندی طرح و استقرار امکانات و فعالیت‌ها در روستا بود که سبب شد "عامل کارآفرینی طرح" نام‌گذاری شود. عامل سوم در برگیرنده شاخص‌های بسترهای اقتصادی و توسعه فعالیت صنعتی و ایجاد اشتغال بود که سبب شد "عامل اشتغال‌زایی" نام‌گذاری شود. بنابراین عوامل پیش‌برنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل در زمینه اقتصادی شامل بهره‌گیری از فرصت‌ها و توسعه اقتصادی، کارآفرینی طرح و اشتغال‌زایی هستند.

جدول ۵: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی عوامل پیش‌برنده در بعد اقتصادی

عامل	شاخص	بار عاملی	رتبه در عامل
بهره‌گیری از فرصت‌ها و توسعه اقتصادی	فرصت‌های اقتصادی مناطق روستایی	۰/۸۷۶	۲
	تعادل بین هزینه و فایده پروژه	۰/۹۵۵	۱
	علاقه به کار و اشتغال	۰/۸۴۵	۳
کارآفرینی طرح	افزایش راندمان کار	۰/۷۹۹	۴
	پذیرش نوآوری‌ها و فعالیت‌های نوین	۰/۵۸۰	۳
اشتغال‌زایی	میزان سودمندی طرح	۰/۹۰۱	۲
	استقرار امکانات و فعالیت‌ها در روستا	۰/۹۳۴	۱
	ایجاد اشتغال	۰/۸۶۰	۲
	بسترهای اقتصادی و توسعه فعالیت صنعتی	۰/۸۸۱	۱

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

عوامل پیش‌برنده اجتماعی: جدول ۶ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های پژوهش در عوامل پیش‌برنده اجتماعی را نشان می‌دهد که شامل بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هرچقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانس) عوامل پیش‌برنده اجتماعی دارد. در این زمینه عامل اول در برگیرنده شاخص‌های رضایتمندی مردم از اجرای طرح، سطح برخورداری از خدمات رفاهی و همخوانی خدمات طرح با نیازهای جامعه بود که سبب شد "عامل نیازسنجی و رضایتمندی جامعه محلی" نام‌گذاری شود. عامل دوم در برگیرنده شاخص‌های برخورداری از جمعیت و نیروی انسانی و وجود نهادهای محلی بود که سبب شد "عامل بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی محلی" نام‌گذاری شود. بنابراین عوامل پیش‌برنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل در زمینه اجتماعی شامل نیازسنجی و رضایتمندی جامعه محلی و بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی محلی هستند.

جدول ۶: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی عوامل پیش‌برنده در بعد اجتماعی

عامل	شاخص	بار عاملی	رتبه در عامل
نیازسنجی و رضایتمندی جامعه محلی	سطح برخورداری از خدمات رفاهی	۰/۹۱۱	۲

۱	۰/۹۴۶	رضایت‌مندی مردم از اجرای طرح	بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی محلی
۳	۰/۸۹۳	همخوانی خدمات طرح با نیازهای جامعه	
۲	۰/۹۰۳	وجود نهادهای محلی	
۱	۰/۹۳۳	برخورداوری از جمعیت و نیروی انسانی	

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

عوامل پیش‌برنده کالبدی: جدول ۷ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های پژوهش در عوامل پیش‌برنده کالبدی را نشان می‌دهد که شامل بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هر چقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانس) عوامل پیش‌برنده کالبدی دارد. در این زمینه عامل نهایی در برگزیده شاخص‌های فاصله مناسب روستاها از شهر، وضعیت مناسب بافت روستا، امکانات ارتباطی در مناطق روستایی و امکانات بالقوه و بهره‌گیری از انرژی‌های نو بود که سبب شد "عامل امکانات و ارتباطات زیرساختی" نام‌گذاری شود. بنابراین عوامل پیش‌برنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل در زمینه کالبدی شامل سطوح برخورداری از امکانات و ارتباطات زیرساختی هستند.

جدول ۷: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی عوامل پیش‌برنده در بعد کالبدی

رتبه در عامل	بار عاملی	شاخص	عامل
۳	۰/۸۳۵	امکانات ارتباطی در مناطق روستایی	امکانات و ارتباطات زیرساختی
۴	۰/۸۳۲	امکانات بالقوه و بهره‌گیری از انرژی‌های نو	وضعیت مناسب بافت روستا
۲	۰/۸۳۷	وضعیت مناسب بافت روستا	
۱	۰/۸۸۷	فاصله مناسب روستاها از شهر	

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

عوامل پیش‌برنده محیطی: جدول ۸ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های عوامل پیش‌برنده محیطی را نشان می‌دهد که بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هرچقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانس) عامل پیش‌برنده محیطی دارد. در این زمینه عامل نهایی در برگزیده شاخص‌های بهره‌گیری اکوتوریسم در مناطق روستایی و برخورداری از فضای آرام و محیط طبیعی بود که سبب شد "عامل بسترهای محیطی و اکوتوریسم" نام‌گذاری شود. بنابراین عوامل پیش‌برنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل در زمینه طبیعی شامل بسترهای محیطی و اکوتوریسم هستند.

جدول ۸: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی عوامل پیش‌برنده در بعد محیطی

رتبه در عامل	بار عاملی	شاخص	عامل
۱	۰/۷۹۸	بهره‌گیری اکوتوریسم در مناطق روستایی	بسترهای محیطی اکوتوریسم
۲	۰/۷۷۰	برخورداوری از فضای آرام و محیط طبیعی	

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

جدول ۹ نتایج آزمون بارتلت و شاخص KMO در خصوص عوامل بازدارنده را نمایش می‌دهد. نتایج به دست آمده از آزمون بارتلت که تقریبی از آماره کای دو هست برای شاخص‌های پژوهش در سطح معناداری $p \leq 0/01$ ، کوچکتر از ۵ درصد به دست آمد که نشان می‌دهد تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار مدل عاملی، مناسب است و فرض شناخته شدن ماتریس همبستگی رد می‌شود. همچنین شاخص KMO در بازه عددی ۰/۶۰۷ الی ۰/۷۴۱ به دست آمد، اگر مقدار

شاخص نزدیک به یک باشد (۰/۶ و بیشتر مناسب)، (بین ۰/۵ الی ۰/۶ تقریباً مناسب) و (کمتر از ۰/۵ نامناسب) است. داده‌های مورد نظر برای تحلیل عاملی تقریباً مناسب و مناسب هستند و در این زمینه تعداد نمونه انتخاب شده برای تحلیل عاملی کافی است.

جدول ۹: آزمون بارتلت و شاخص KMO برای کفایت نمونه

سطح معناداری P-Sig.	درجه آزادی	آزمون بارتلت	شاخص KMO	بعد
۰/۰۰۰	۴۵	۳۸۸/۴۵	۰/۷۴۱	مدیریتی
۰/۰۰۰	۱۱	۲۷۶/۲۴	۰/۶۸۹	اقتصادی
۰/۰۰۰	۴۵	۳۷۳/۰۹	۰/۶۷۴	اجتماعی
۰/۰۰۰	۳۵	۲۴۱/۹۶	۰/۶۰۷	کالبدی
۰/۰۰۰	۴۵	۳۱۶/۱۱	۰/۷۱۰	طبیعی

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

پس از بررسی آزمون بارتلت، پژوهشگر به بررسی اشتراک استخراجی به دست آمده از گویه‌های پژوهش پرداخت. در خصوص مقادیر اشتراک استخراجی، هرچه مقادیر کوچک باشند (کوچکتر از ۰/۵) باید حذف شوند. در پژوهش حاضر برخی از شاخص‌ها که مقادیر اشتراک استخراجی‌شان کمتر از ۰/۵ و حذف آنها ضروری بود از تحلیل عاملی حذف شدند. همچنین برای تعیین تعداد عوامل در هر بعد با توجه به حجم نمونه در این تحقیق، عواملی مورد پذیرش قرار گرفتند که مقدار ویژه آن‌ها بزرگتر از عدد ۱/۵ باشد. بر این اساس تعداد عامل‌های بازدارنده در هر کدام از ابعاد مدیریتی، اجتماعی و کالبدی تعداد دو عامل و در بعد اقتصادی و طبیعی یک عامل که مقادیر ویژه آن‌ها بیشتر از عدد مورد نظر (۱/۵) بود انتخاب شدند. جدول ۱۰ نشان دهنده مقادیر ویژه عوامل استخراجی با چرخش برای عامل‌های بازدارنده می‌باشد. مقدار ویژه بیانگر سهم عامل‌ها از کل واریانس متغیرها بوده و هرچه مقدار آن بیشتر باشد بیانگر اهمیت و تأثیر بیش‌تر آن عامل است. با توجه به ستون واریانس تجمعی نسبی، این عامل‌ها می‌توانند در بعد مدیریتی ۸۰/۱۹ درصد، بعد اقتصادی ۶۵/۲۴ درصد، در بعد اجتماعی ۷۶/۱۷ درصد، بعد کالبدی ۸۲/۱۷ درصد و بعد محیطی ۶۶/۹۵ درصد از تغییرپذیری (واریانس) متغیرها را توضیح دهند.

جدول ۱۰: عامل‌های استخراج شده بازدارنده، مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس آن‌ها

بعد	عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	مقادیر استخراج شده بار عاملی	درصد واریانس تجمعی
مدیریتی	عامل اول	۵/۱۳۶	۵۷/۰۶۴	۵۸/۰۶۴	۵۸/۰۶۴
	عامل دوم	۲/۰۸۱	۲۳/۱۲۲	۸۰/۱۸۶	۸۰/۱۸۶
اقتصادی	عامل نهایی	۳/۹۱۴	۶۵/۲۳۹	۶۵/۲۳۹	۶۵/۲۳۹
	عامل اول	۴/۲۰۴	۴۲/۰۳۵	۴۲/۰۳۵	۴۲/۰۳۵
اجتماعی	عامل دوم	۳/۴۱۳	۳۴/۱۳۲	۷۶/۱۶۷	۷۶/۱۶۷
	عامل اول	۴/۱۶۶	۵۲/۰۶۹	۵۲/۰۶۹	۵۲/۰۶۹
کالبدی	عامل دوم	۲/۴۰۸	۳۰/۰۹۵	۸۲/۱۶۵	۸۲/۱۶۵
	عامل نهایی	۴/۰۱۷	۶۶/۹۴۷	۶۶/۹۴۷	۶۶/۹۴۷

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

عوامل بازدارنده مدیریتی: جدول ۱۱ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های پژوهش در عوامل بازدارنده مدیریتی را نشان می‌دهد که شامل بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ در هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هرچقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانس) عوامل بازدارنده مدیریتی دارد. در این زمینه عامل اول در برگزیده شاخص‌های بومی نبودن الگوها و مدل‌های برنامه، فقدان و ضعف مدیریت محلی در روستا، سهل‌انگاری مشاوران، عدم تجربه کافی مشاور و ناهماهنگی و

عدم ارتباط بین ارگان‌ها بوده که سبب شد "عامل ناکارآمدی مشاوران در مدل‌ها و ضعف مدیریت" نام‌گذاری شود. عامل دوم در برگیرنده شاخص‌های تک بعدی نگرى در زمینه حل مسایل و تحویل چند پروژه همزمان به یک مشاور بود که سبب شد "عامل برنامه خطی و تک بعدی نگرى" نام‌گذاری شود. بنابراین می‌توان چنین بیان کرد که عوامل بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل در زمینه مدیریتی شامل ناکارآمدی مشاوران و ضعف مدیریت و برنامه خطی و تک‌بعدی نگرى هستند.

جدول ۱۱: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی بازدارنده در بعد مدیریتی

رتبه در عامل	بار عاملی	شاخص	عامل
۴	۰/۷۸۷	عدم تجربه کافی مشاور	ناکارآمدی مشاوران در مدل‌ها و ضعف مدیریت
۳	۰/۷۹۳	سهل‌انگاری مشاوران	
۱	۰/۹۸۴	بومی نبودن الگوها و مدل‌های برنامه	
۲	۰/۹۱۳	فقدان و ضعف مدیریت محلی در روستا	
۵	۰/۷۳۴	ناهماهنگی و عدم ارتباط بین ارگان‌ها	
۲	۰/۹۵۷	تحویل چند پروژه همزمان به یک مشاور	برنامه خطی و تک بعدی نگرى
۱	۰/۹۷۳	تک بعدی نگرى در زمینه حل مسایل	

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

عوامل بازدارنده اقتصادی: جدول ۱۲ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های پژوهش در عوامل بازدارنده اقتصادی را نشان می‌دهد که شامل بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هر چقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانس) عوامل بازدارنده اقتصادی دارد. در این زمینه عامل نهایی در برگیرنده شاخص‌های عدم توسعه سرمایه‌گذاری کوچک، عدم تقویت و تنوع بخشی به اشتغال، عدم خرید تضمینی و به موقع محصولات، عدم حمایت از کارگاه‌های اقتصادی و عدم بیمه نمودن محصولات کشاورزی بود که سبب شد "عامل سهل‌انگاری در برنامه توسعه اقتصادی" نام‌گذاری شود. بنابراین می‌توان چنین بیان کرد که عوامل بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل در زمینه اقتصادی شامل سهل‌انگاری در برنامه توسعه اقتصادی هستند.

جدول ۱۲: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی عوامل بازدارنده در بعد اقتصادی

رتبه در عامل	بار عاملی	شاخص	عامل
۴	۰/۸۰۹	نبود حمایت از کارگاه‌های اقتصادی	سهل‌انگاری در برنامه توسعه اقتصادی
۱	۰/۹۳۳	توسعه نیافتگی سرمایه‌گذاری کوچک	
۲	۰/۹۲۲	نبود تقویت و تنوع بخشی به اشتغال	
۵	۰/۶۶۷	بیمه نشدن محصولات کشاورزی	
۳	۰/۸۵۱	فقدان خرید تضمینی و به موقع محصولات	

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

عوامل بازدارنده اجتماعی: جدول ۱۳ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های پژوهش در عوامل بازدارنده اجتماعی را نشان می‌دهد که شامل بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هر چقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانس) عوامل بازدارنده اجتماعی دارد. در این زمینه عامل اول در برگیرنده شاخص‌های عدم تسهیل و استفاده از دانش بومی، عدم توجه به روستاییان، عدم شناخت توانمندی‌ها و استعدادها، عدم آشنایی روستاییان از اهداف

پروژه و عدم واگذاری مسئولیت به روستاییان بوده که سبب شد "عامل استفاده نکردن از سرمایه اجتماعی محلی در برنامه‌ها" نام‌گذاری شود. عامل دوم در برگیرنده شاخص‌های فقدان تشکلهای محلی، مهاجرت بی‌رویه روستایی، عدم انگیزه لازم در بین روستاییان و فقدان زمینه‌سازی اجتماعی بوده که سبب شد "عامل مهاجرت روستایی و نبود تشکلهای محلی" نام‌گذاری شود. بنابراین می‌توان چنین بیان کرد که عوامل بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل در زمینه اجتماعی شامل استفاده نکردن از سرمایه اجتماعی محلی در برنامه‌ها و مهاجرت روستایی و نبود تشکلهای محلی هستند.

جدول ۱۳: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی عوامل بازدارنده در بعد اجتماعی

رتبه در عامل	بار عاملی	شاخص	عامل
۱	۰/۹۲۹	عدم تسهیل و استفاده از دانش بومی	استفاده نکردن از سرمایه اجتماعی محلی در برنامه‌ها
۳	۰/۸۹۴	نبود شناخت توانمندی‌ها و استعدادها	
۲	۰/۹۱۱	عدم توجه به روستاییان	
۴	۰/۸۱۱	ناآشنایی روستاییان از اهداف پروژه	
۵	۰/۸۰۰	واگذاری نکردن مسئولیت به روستاییان	
۲	۰/۹۳۳	نبود انگیزه لازم در بین روستاییان	مهاجرت روستایی و نبود تشکلهای محلی
۴	۰/۸۰۲	مهاجرت بی‌رویه روستایی	
۱	۰/۹۸۶	فقدان تشکلهای محلی	
۳	۰/۹۱۱	فقدان زمینه‌سازی اجتماعی	

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

عوامل بازدارنده کالبدی: جدول ۱۴ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های پژوهش در عوامل بازدارنده کالبدی را نشان می‌دهد که شامل بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هر چقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانسی) عوامل بازدارنده کالبدی دارد. در این زمینه عامل اول در برگیرنده فاصله نامناسب مکان دفع زباله از منابع، نبود سیستم جمع‌آوری، بازیافت زباله، وضعیت مسکن روستایی، وضعیت نا مناسب معابر روستایی و نبود سیستم مناسب دفع فاضلاب بوده که سبب شد "عامل فقدان برنامه‌ریزی زیرساختی" نام‌گذاری شود. عامل دوم در برگیرنده شاخص‌های فقدان مقررات نظم دهنده به ساخت و ساز و فقدان برنامه مناسب برای نوسازی کالبدی بوده که سبب شد "عامل فقدان مقررات و برنامه مناسب بهسازی" نام‌گذاری شود. بنابراین می‌توان چنین بیان کرد که عوامل بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل در زمینه کالبدی شامل فقدان برنامه‌ریزی زیرساختی و فقدان مقررات و برنامه مناسب بهسازی هستند.

جدول ۱۴: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی عوامل بازدارنده در بعد کالبدی

رتبه در عامل	بار عاملی	شاخص	عامل
۵	۰/۶۶۸	نبود سیستم مناسب دفع فاضلاب	فقدان برنامه‌ریزی زیرساختی
۲	۰/۹۵۱	نبود سیستم جمع‌آوری، بازیافت زباله	
۱	۰/۹۵۵	فاصله نامناسب مکان دفع زباله از منابع	
۳	۰/۹۴۴	وضعیت مسکن روستایی	
۴	۰/۹۱۲	وضعیت نا مناسب معابر روستایی	
۱	۰/۸۷۷	فقدان مقررات نظم دهنده به ساخت و ساز	فقدان مقررات و برنامه مناسب بهسازی
۲	۰/۶۲۲	فقدان برنامه مناسب برای نوسازی کالبدی	

(ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

عوامل بازدارنده محیطی: جدول ۱۵ مقدار بار عاملی استخراج شده برای شاخص‌های پژوهش در عوامل بازدارنده محیطی را نشان می‌دهد که شامل بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵ هر یک از شاخص‌ها در عامل‌های پژوهش است. براساس نتایج به دست آمده، هر چقدر میزان قدر مطلق این ضرایب بیشتر و به ۱ نزدیک باشد، عامل مربوطه نقش بیشتری در کل تغییرات (واریانس) عامل بازدارنده محیطی دارد. در این زمینه عامل نهایی در برگیرنده شاخص‌های واقع شدن روستا در منطقه گرم و خشک، وجود ریزگردها در مناطق روستایی، فقدان مطالعات در زمینه قابلیت محیطی و وجود خشکسالی در مناطق روستایی بود که سبب شد عامل نهایی "عامل رخدادهای محیطی و عدم مطالعه قابلیت‌های محیطی" نام‌گذاری شود. بنابراین می‌توان چنین بیان کرد که عوامل بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل، بسترهای محیط طبیعی هستند.

جدول ۱۵: میزان تأثیر شاخص‌ها و بارهای عاملی عوامل بازدارنده در بعد محیطی

رتبه در عامل	بار عاملی	شاخص	عامل
۳	۰/۱۸۶۷	وجود خشکسالی در مناطق روستایی	رخدادهای محیطی و عدم مطالعه قابلیت‌های محیط
۲	۰/۱۸۹۶	وجود ریزگردها در مناطق روستایی	
۱	۰/۹۴۴	واقع شدن روستا در منطقه گرم و خشک	
۲	۰/۱۸۹۶	فقدان مطالعات در زمینه قابلیت محیطی	

(ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

بحث و نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر، تصویب و اجرای طرح‌های توسعه پایدار در مناطق روستایی به یک موضوع محوری و حیاتی تبدیل شده است. در این راستا، روش‌های مختلفی برای بررسی و تحلیل موفقیت اجرای طرح‌های توسعه روستایی مورد توجه قرار می‌گیرد. نتایج بررسی‌ها در مناطق روستایی شهرستان زابل نشان داد که هر چند خدمات گسترده‌ای از سوی دولت و نهادهای انقلابی در روستاها ارائه شده و پیشرفت‌های چشمگیری نیز به دست آمده، هنوز فاصله واقعیت‌های موجود و اهداف پیش‌بینی شده بسیار است و مسائل و مشکلات فراوانی در جامعه روستایی شهرستان زابل وجود دارد. این مسائل عبارتند از: مهاجرت روستائیان به شهرها، تغییر بافت جمعیت به نفع شهرها و تمرکز جمعیت در شهرهای بزرگ، تخلیه تدریجی تعدادی از روستاها و افزایش تعداد روستاهای خالی از سکنه، گسترش بیکاری پنهان و آشکار در روستاها، نبود توازن در توزیع خدمات، همراه با انبوه نیاز به خدمات، نبود گسترش فعالیت‌های اقتصادی و فرصت‌های شغلی مولد، عدم دسترسی به خدمات اساسی استاندارد مثل آب سالم، مسکن مناسب، تخریب محیط زیست، از بین رفتن تعادل‌های لازم برای تداوم زندگی. همچنین مسائل فراوان دیگری در زمینه تولید و بهره‌برداری از منابع آب و خاک، نبود الگوی مناسب برای مدیریت روستاها و مشارکت مردم و کمبود آگاهی و آموزش‌های عمومی وجود دارند که جامعه روستایی با آن روبه‌رو است بنابراین بدون ریشه‌یابی و تحلیل شرایط، گسترش فعالیت‌ها و خدمات ناهمگون و نامتوازن تأثیر زیادی نخواهد داشت و مشکلی را حل نخواهد کرد. برنامه‌ریزی بخشی یکی از مشکلات اصلی توسعه روستایی شهرستان زابل است. وظایف موازی و متداخل دستگاه‌های مختلف از یک سو و بر زمین ماندن بعضی دیگر از امور از سوی دیگر، روستاها را با مشکلات زیادی روبه‌رو کرده است. از طرفی توجه به ساختار صنعتی، منابع انسانی، نوآوری و کیفیت محیط زندگی، اصل درون‌زایی، همراهی و همگامی کنشگران محلی و بومی، مشارکت اجتماعات محلی در مدیریت و کنترل ابتکارات و توافق در مورد اهداف و استراتژی‌های توسعه‌ای و تکامل نهادها، انعطاف‌پذیری منطقه در درک چشم‌انداز وسیع‌تر، افزایش تولید سرانه از نظر بهبود رقابت، کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای با حمایت از ثروت و تولید فعالیت‌های اقتصادی در مناطق، کارآفرینی، دانش و ظرفیت نوآوری در تحقق‌پذیری اهداف توسعه روستایی فراهم می‌کند. نتایج موردی تحقیق نیز نشان داد که در بررسی عوامل پیش‌برنده تحقق طرح‌های توسعه روستایی، پنج عامل شناسایی شدند. این عامل‌ها می‌توانند در بعد مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیط طبیعی مورد بررسی و دسته‌بندی قرار گیرند. نتایج تحقیق نشان

داد که از بین پنج عامل مورد بررسی عامل اقتصادی، مهم‌ترین عامل پیش برنده تحقق طرح‌های توسعه روستایی و به عنوان مهم‌ترین عامل پیش‌برنده تحقق اهداف طرح‌های توسعه روستایی و عامل کالبدی به عنوان مهم‌ترین عامل بازدارنده تحقق اهداف طرح‌های توسعه روستایی در شهرستان زابل هستند. به طوری که عامل اقتصادی با توجه به نقش مهم آن در توسعه روستایی و به ویژه تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی از مهم‌ترین عوامل پیش‌برنده بوده است. لذا عامل اقتصادی باید مورد توجه مسئولین و برنامه‌ریزان توسعه روستایی قرار گیرد. همچنین نتایج بررسی عوامل بازدارنده تحقق طرح‌های توسعه روستایی در شهرستان زابل نشان داد که از بین پنج عامل، به ترتیب عامل مدیریتی اقتصادی، اجتماعی و عامل کالبدی و عامل محیطی مهم‌ترین بازدارنده موثر در تحقق‌پذیری اهداف طرح‌های توسعه روستایی شهرستان زابل هستند. از بین بازدارنده‌ها، عامل کالبدی مهم‌ترین عامل بازدارنده، لازم است مورد توجه قرار گیرد. لذا برای تحقق هر چه بیشتر اهداف توسعه روستایی در منطقه پیشنهاد می‌شود. ارائه وام‌های مخصوص کارآفرینی با وثیقه پایین، ایجاد اشتغال، دولت بسترهای اقتصادی لازم را برای توسعه منطقه مورد مطالعه فراهم آورد، از نوآوری‌ها توسط نخبگان محلی استقبال شود، اشتیاق و علاقه روستاییان به کار تقویت و سیاست‌های تخفیف مالیاتی در ایجاد کارگاه‌ها و مشاغل جدید اتخاذ شود. در راستای یافته‌های این پژوهش پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه روستایی مصوب، به عوامل و محرک‌های منطقه‌ای موثر بر موفقیت آن‌ها توجه شود؛ ابتدا این عوامل و محرک‌ها شناسایی و در راستای این عوامل برنامه‌ریزی شود. سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی و توجه به عوامل اقتصادی در اجرای طرح‌های توسعه روستایی و از جمله در استان سیستان و بلوچستان می‌تواند به توسعه روستایی منجر شود و این عامل به صورت غیر مستقیم می‌تواند از رفت و آمدهای غیر قانونی به کشورهای همجوار بکاهد و باعث افزایش امنیت اقتصادی خانوارها شود؛ برای اجرای طرح‌های توسعه روستایی به خصوص در مناطق مرزی سعی شود که برای ایجاد پایداری و توسعه پایدار روستایی، پتانسیل مرزها و همچنین مسائل و مشکلات مناطق مرزی نیز در نظر گرفته شود و به پیوندهای اقتصادی (مانند حمل و نقل، رفع موانع تجاری، نقش بازارچه‌های مرزی)، نهادی و ساختاری (مانند همکاری نهادی، نقش سازمان‌های غیردولتی و مردم محلی)، پیوندهای اجتماعی-فرهنگی (مانند اشتراکات فرهنگی، پیوند زبانی و قومی، وابستگی مذهبی، روابط اجتماعی و مشارکت دادن مردم محلی در برنامه‌ها)، مناطق مرزی کشور با مناطق مرزی کشورهای همجوار نیز توجه ویژه‌ای نمود؛ نهایتاً بررسی نتایج پژوهش حاضر با پیشینه‌های تحقیق و مطالعات گذشته نشان داد که از نظر عوامل پیش‌برنده مدیریتی و اقتصادی با نتایج مطالعه ثقفی و همکاران (۱۳۹۲)، سیف‌الدینی و پناهنده‌خواه (۱۳۹۳)، همسو بوده است و نتایج مطالعه آن‌ها را تأیید می‌کند. از نظر عوامل بازدارنده نیز نشان داد که نتایج پژوهش حاضر با نتایج مطالعات نجفی و عزیزپور (۱۳۹۹) همسو بوده است و نتایج مطالعه وی را تأیید می‌کند. همچنین نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش آور و همکاران (۱۴۰۱) و گومل و همکاران (۲۰۲۰) متفاوت بوده است و نتایج این دو پژوهش را رد می‌کند.

سیاسگزاری

بدین وسیله از استادان توسعه روستایی دانشگاه زابل که در گردآوری داده‌های این مقاله همکاری داشته‌اند، تشکر می‌شود.

پی نوشت

- 1- Coan
- 2- Laurian
- 3- Gumel
- 4- Dalton et al.
- 5- Stimson et al.
- 6- Virtenova et al.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهام نویسندگان در پژوهش

همه نویسندگان، در بخش‌های نگارش و تنظیم مقاله حاضر نقش و سهم برابر دارند.

تضاد منافع

نویسنده (نویسندگان) اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافعی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

منابع

- ازکیا، م. و دیباجی فروشانی، ش.، ۱۳۹۵. نقد برنامه‌های توسعه روستایی در ایران، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران: (۱)۵، ۱۲۵-۱۰۲، <https://doi.org/10.22059/jisr.2016.58378>
- آور، م.، موغلی، م. و عقیقی، م.، ۱۴۰۱. تبیین نقش عوامل موثر بر عدم تحقق اهداف طرح توسعه شهری (مطالعه موردی: شهر لمزان)، جغرافیا و مطالعات محیطی: ۱۱(۴۲)، ۳۹-۲۴، http://ges.iaun.ac.ir/m/article_687456.html
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶. راهنمای مطالعات کاربری زمین روستایی، انتشارات نشر شریف، چاپ اول، تهران، ۲۸۱ ص.
- تودارو، م.، ۱۳۶۳. برنامه‌ریزی توسعه: مدل‌ها و روش‌ها، ترجمه عباس عرب‌مازار، سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی-اجتماعی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، تهران، ۲۷۲ ص.
- ثقفی اصل، آ.، زبردست، ا. و ماجدی، ح.، ۱۳۹۲. کاربرد تکنیک تاپسیس در رتبه‌بندی پروژه‌های طراحی شهری تهران با رویکرد سنجش تحقق‌پذیری، هنرهای زیبا معماری و شهرسازی: ۱۸(۴)، ۶۹-۷۸، [doi:10.22059/JFAUP.2013.51683](https://doi.org/10.22059/JFAUP.2013.51683)
- جوانشیری، م.، ۱۳۹۲. تحلیل مکان‌گزینی کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی با استفاده از GIS نمونه موردی: روستاهای شهرستان خواف، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.
- حیدری مکرر، ح.، نسیمی، ح. و رمضان پور، ز.، ۱۳۹۸. ارزیابی اثرات طرح‌های هادی بر سلامت روان روستاییان (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان داراب)، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی: ۱۹(۵۵)، ۱۹۳-۲۱۲، [doi:10.29252/jgs.19.55.193](https://doi.org/10.29252/jgs.19.55.193)
- رضایی، ن.، ماجدی، ح.، زرآبادی، ز. و ذبیحی، ح.، ۱۳۹۷. تبیین نقش عوامل مؤثر بر تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز)، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری: ۹(۳۴)، ۴۷-۵۸، [doi: 10.1001.1.22285229.1397.9.34.4.5](https://doi.org/10.1001.1.22285229.1397.9.34.4.5)
- رضوانی، م.ر.، ۱۳۹۳. برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، چاپ ششم، انتشارات قومس، ۱۴۰ ص.
- سعیدی، ع. و رستگار، ا.، ۱۳۸۸. اثربخشی طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی در توسعه اجتماعی-اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی، انجمن جغرافیای ایران: ۷(۲)، ۴۸-۶۳، <http://ensani.ir/fa/article/192308>
- سعیدی، ع.، ۱۳۹۲. پیوستگی توسعه روستایی - شهری در قالب منظومه‌های روستایی، برنامه‌ریزی کالبدی - فضایی: ۴(۴)، ۲۰-۱۱، <http://ensani.ir/fa/article/470269>
- سیف‌الدینی، ف. و پناهنده‌خواه، م.، ۱۳۹۳. چالش‌ها و موانع برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای در ایران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی: ۳۲(۷۳)، ۸۳-۹۹، <https://sid.ir/paper/139055/fa>
- طولابی‌نژاد، م.، ۱۳۹۸. توسعه روستایی: اصول، سیاست‌ها و برنامه‌ریزی، انتشارات آکادمیک و انجمن جغرافیای ایران، چاپ اول، تهران، ۱۵۴ ص.
- عندلیب، ع. و معطوف، ش.، ۱۳۸۸. توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران، باغ نظر: ۶(۱۲)، ۷۶-۵۷، http://www.bagh-sj.com/article_33.html
- مطیعی لنگرودی، ح. و سخایی، ف.، ۱۳۸۸. مشارکت مردمی و توسعه یافتگی روستایی در دهستان سلگی شهرستان نهاوند، پژوهش‌های جغرافیای انسانی: ۳(۱۹)، ۱۱۱-۱۲۶، <http://ensani.ir/fa/article/260887>
- معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی، ۱۳۹۹. دفتر مطالعات زیربنایی اظهار نظر کارشناسی درباره طرح جامع توسعه و عمران روستایی کشور، ۱۱(۱۷۴۰۶)، ۲۵۲ ص.
- طالب، م. و حقیقی مقدم، ع.، ۱۳۹۰. بازاندیشی طرح توسعه منطقه‌ای سلسله، توسعه روستایی: ۳(۲)، ۳۰-۵۰، <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/951801>

- مهندسين مشاور نقش جهان پارس، ۱۳۹۴. طراحی الگو و تدوین راهبردهای کاهش عدم تعادل‌های استانی، سازمان برنامه و بودجه کشور، ۱۸۴ ص.
- موسی، ا.، توحیدلو، ش. و حضرتی، م.، ۱۳۹۵. ارزیابی میزان تحقق‌پذیری کاربری اراضی در اجرای طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان زنجان)، آمایش جغرافیایی فضا: ۶(۲۲)، ۲۲۴-۲۱۰. http://gps.gu.ac.ir/article_44779.html
- میرلطفی، م.، علوی‌زاد، س.ا. و هدایتی‌امین، خ.، ۱۳۹۴. بررسی انسجام اجتماعی در حفظ امنیت مرزی با تأکید بر تنوع قومی مذهبی (مطالعه موردی: شهرستان زابل)، برنامه‌ریزی منطقه‌ای: ۵(۱۶)، ۷۰-۵۷.
Doi: 20.1001.1.22516735.1394.5.19.5.2
- نجفی، ف. و عزیزپور، ف.، ۱۳۹۹. موانع تحقق نگرش برنامه‌ریزی فضایی در برنامه پنجم توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، برنامه‌ریزی توسعه کالبدی: ۳(۳)، ۲۰-۱۱. <https://doi.org/10.30473/psp.2020.46310.2118>
- نصیری، م. و عابدینی راد، آ.، ۱۳۹۰. بررسی جایگاه توسعه روستایی در برنامه پنجم توسعه، یازدهمین کنگره جغرافیدانان ایران، <https://civilica.com/doc/336529>
- Carmona, M. and Sieh, L., 2004. Measuring quality in planning: Managing the performance process. Routledge. P.78 <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203563311/measuring-quality-planning-matthew-carmona-louie-sieh>
- Dalton, J., Elias, M. and Wandersman, A., 2007. Community Psychology: Linking Individuals and Communities. (2nd Ed), Belmont, CA: Wadsworth. <https://www.eopcw.com/find/downloadFiles/276>
- Fixsen, D.L., 2005. Implementation research: A synthesis of the literature, National Implementation Research Network, 81 p. https://www.researchgate.net/publication/242511155_Implementation_Research_A_Synthesis_of_the_Literature_Deon_L_Fixsen
- Goulet, D., 1989. Participation in development: New avenues, World development: 17(2), 165-178. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0305750X92900632>
- Gumel, I.A., Aplin, P., Marston, C.G. and Morley, J., 2020. Time-series satellite imagery demonstrates the progressive failure of a city master plan to control urbanization in Abuja, Nigeria. Remote Sensing: 12(7), 1112. <https://www.mdpi.com/2072-4292/12/7/1112>
- Huggins, R., Izushi, H., Prokop, D. and Thompson, P., 2014. Regional competitiveness, economic growth and stages of development. Proceedings of the Faculty of Economics in Rijeka: journal of economic theory and practice, Lyles, W. and Stevens, M., 2014. Plan quality evaluation 1994–2012: Growth and contributions, limitations, and new directions, Journal of Planning Education and Research: 34(4), 433-450. <https://research.aston.ac.uk/en/publications/regional-competitiveness-economic-growth-and-stages-of-developmen>
- Laurian, L., Day, M., Backhurst, M., Berke, P., Ericksen, N., Crawford, J. and Chapman, S., 2004. What drives plan implementation? Plans, planning agencies and developers, Journal of Environmental Planning and Management: 47(4), 555-577. <https://ideas.repec.org/a/taf/jenpmg/v47y2004i4p555-577.html>
- Linovski, O. and Loukaitou-Sideris, A., 2013. Evolution of urban design plans in the United States and Canada: What do the plans tell us about urban design practice? Journal of Planning Education and Research: 33(1), 66-82. http://home.cc.umanitoba.ca/~linovsko/uploads/5/6/4/7/56476003/urban_design_plans_-_jper_2013.pdf
- Mazmanian, D.A. and Sabatier, P.A., 1983. Implementation and Public Policy: Glenview, IL: Scott, Foresman
- Medeiros, E., 2014. Is there a new 'trust' in inner Scandinavia? Evidence from cross-border planning and governance, Geografiska Annaler Series B Human Geography: 96, 363-386. https://estif.lexxion.eu/data/article/11481/pdf/estif_2017_03-011.pdf
- Norton, R.K., 2005. More and better local planning: State-mandated local planning in coastal North Carolina. Journal of the American Planning Association: 71(1), 55-71. https://www.researchgate.net/publication/271994577_More_and_Better_Local_Planning_State-Mandated_Local_Planning_in_Coastal_North_Carolina
- Pessoa, A., 2008. Tourism and regional competitiveness: The case of the Portuguese Douro valley. RPER: 18, 55-75. <https://www.redalyc.org/pdf/5143/514351899003.pdf>
- Southworth, M., 1989. Theory and practice of contemporary urban design: a review of urban design plans in the United States, The Town Planning Review: 369-402. <https://www.jstor.org/stable/40112852>

- Stimson, R.J., Stough, R.R. and Roberts, B.H., 2006. Regional economic development: analysis and planning strategy, Springer Science & Business Media. Urban planning and regeneration in Oporto, 2004-2007.
<http://elibrary.mukuba.edu.zm:8080/jspui/bitstream/123456789/283/1/Regional%20Economic%20Development>
- Van der Ploeg, J.D., Schneider, S. and Ye, J., 2012. Rural development through the construction of new, nested markets: Comparative perspectives from China, Brazil and the European Union, *Journal of Peasant Studies*, 39(1): 133-173. <https://pubag.nal.usda.gov/catalog/1217566>
- Vázquez-Barquero, A. and Rodriguez-Cohard, J.C., 2016. Endogenous development and institutions: Challenges for local development initiatives. *Environment and Planning C: Government and Policy*: 34(6), 1135-1153.
- Vrtenova, L., Sobotka, M. and Mala, L., 2009. Measurement of regional disparities and economic competitiveness of a regions, *Scientific papers of the University of Pardubice, Series D, Faculty of Economics and Administration*: 14(2009).
https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/35658/VrtenovaL_MeasurementOfRegional_SP_FES_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y